

„ŽIVOT V IDEI“, IDEA AKO ŽIVOT U JANA PATOČKU¹

JOZEF SIVÁK, Filozofický ústav SAV, Bratislava, SR

SIVÁK, J.: „Life in the Idea“: Idea as Life according to Jan Patočka
FILOZOFIA 70, 2015, No. 6, pp. 449-457

The paper deals with early Patočka's writings, namely the one embodying his main philosophical intention which even today is still worthy attention. It makes us remember that the work of a philosopher requires freedom and courage, if we are to rise to the challenges and ideologies which Patočka did not live to see.

Keywords: Contemporary philosophy – Czech phenomenology – Idea – Truth – Life – Jan Patočka – 20th century

I. Úvod. Jan Patočka patří k filozofom, ktorí nielen filozofovali, teda rozvíjali teoretickú filozofiu, ale boli aj svedkami svojej doby a mali odvahu svoje svedectvo aj vyjadriť a odovzdať. Je svedkom celého 20. storočia, ktoré výstižne charakterizoval ako (jednu) vojnu, podčiarkujúc jeho genocídny ráz ako dôsledok dvoch veľkých vojen, ktoré sa v jeho priebehu odohrali. Ich „kolaterálnym efektom“ je podľa neho „otrasený“ človek, ktorý takým zostal dodnes.

Patočka nebol však len angažovaným filozofom v bežnom zmysle tohto slova, ale skutočným filozofom v obci,² ktorý sa snažil aj žiť tak, ako filozofoval, a ktorý sa zaujímal o veci verejné,³ verejne odsúdil nejednu nespravodlivosť a sám bol obeťou nespravodlivosti, a to až do tej miery, že bývalý režim sa k nemu zachoval macošsky, ak dokonca neurýchlil jeho smrť. Od samého začiatku sa angažoval s vedomím, že mu pôjde vždy o filozofiu,⁴ a aj vytvoril vlastnú verziu fenomenológie a fenomenologickej filozofie, ktoré vzbudili veľký záujem i uznanie v zahraničí.⁵ Nečudo, že sa stal predmetom istej „rekuperácie“⁶ tak ako pred ním jeho krajan a predchodcovia Husserl a Komenský.

¹ Ide o prepracovaný a aktualizovaný článok pôvodne uverejnený v *Analecta Husserliana* (Sivák 1997). České citáty preložil a poslovenčil autor. Článok s podobným názvom vyšiel v časopise *FILOZOFIA* pred ôsmimi rokmi v čísle, ktoré bolo venované storočnici J. Patočku a I. Hrušovského, z pera V. Bakoša (Bakoš 2007). Obsahovo i použitou literatúrou sa však líšia.

² Bližšie k tomu pozri (Sivák 1992).

³ Tento záujem o veci verejné pojal aj do svojho chápania filozofie, keď ešte ani nie tridsaťročný napísal: „Ak je filozof v stave dať aj politikovi dobré rady, je to jednoducho preto, že rozum a filozofiu predsa len pokladá za posledné meradlo všetkého ľudského blaha a že nepozná spásu mimo filozofie“ (Patočka 1996, 73).

⁴ Predchádzajúci citát pokračuje vetou: „Aj keď sa teda filozof stará o spoločnosť, ide mu napokon o filozofiu.“

⁵ Gros jeho diela bolo, a to ešte pred kritickým vydaním jeho *Zobraných spisov* v češtine, prakticky prístupné vo viacerých západných jazykoch.

⁶ O tom pozri (Sivák 1998).

2. Ideológia a idea človeka. Výraz „život v ideí“ sa u Patočku objavuje po druhej svetovej vojne, ktorej koniec znamená aj koniec jednej (národnosocialistickej) ideológie, ktorá podľa neho voviedla Európu i svet do onej vojny. Tento výraz bol vytvorený v rámci úvah o ožívajúcich ideológiách pohybujúcich sa od štatistických údajov o ľudských stratách po nové podoby socializmu.⁷ Tak ako Patočka i my máme ešte v živej pamäti pád a odchod, pravda, inej veľkej ideológie. Znamená to, že už žijeme vo svete bez ideológií, ako sme sa koncom 90-tych rokov nádejali? A jestvuje vôbec niečo také ako ideologické vákuum?

Podľa Patočku koncepcie človeka a ideológie majú spoločné to, že uchopujú človeka zvonku, zatiaľ čo myšlienka je vtelená do života, a tým preniká do nášho vnútra: „... myšlienka na nás apeluje, pravda, nie preto, aby sme ‚sa dali do jej služieb‘, ale preto, aby sme v nej boli, jestvovali v nej“ (Patočka 1946, 8).⁸ Vnútorňy a slobodňy človek ideológii uniká.

Naproti tomu účinnosť ideológie, tejto „pôsobiacej teórie“ závisí od jej objektivity, nazerania zvonku: napríklad moslimský, ako aj reformačný fatalizmus zdôrazňujú predurčenie pred „povolaním“ a „osvedčením životom“. „Objektívna“ logika ideológie je vnútorne rozporná a povedie ku kríze: „... a krízu pozorujeme koniec koncov pri pôsobení každej ideológie“ (Patočka 1946, 9). Zabúdame na to, čo predstavuje pôvodňy zmysel danej doktríny: „... na prorokovu dobyvateľskú myšlienku, na kresťanské učenie o láske, na spasenie vlastnej duše...“ (Patočka 1946, 9).

Socializmus nie je o nič menej fatalistický – do tej miery, do akej robí z človeka, jednotlivca „jednoducho orgán kolektívnej akcie“. Je to falošňy kolektivismus bez idey a socialistické bratstvo je tiež falošné, ak je nepriateľské k iným národom.

Logika ideológie je v opozícii k logike idey, logike akosi vtelenej do života (napríklad, dobro, ktoré nie je definované, ale sa uskutočňuje: dobrý človek o dobre nemedituje). Zatiaľ čo „podľa logiky idey je človek schopňy žiť z vlastného prameňa“, podľa objektívnej logiky môže žiť len z celkového kontextu vecí (Patočka 1946, 12). Rovnako „podľa logiky idey ide o uskutočnenie človeka, o to, aby životne, vnútorne splynul s ideou, ktorá ho pobáda“, v ideológii nemožno žiť, plne sa realizovať. Objektívna logika je ľahostajná k rozlíšeniam typu pravdivé-nepravdivé, spravodlivé-nespravodlivé, násilné-násilné. Jedinou vecou, ktorá ju zaujíma, je *uskutočniteľnosť*.

Vojnová skúsenosť iba potvrdila, že myšlienka je „prejavom vnútra, prejavom vnútornej slobody“, a zároveň vyjavuje kontrast: absolútne určenie na jednej strane a nekonečná „ľahkosť“ života jednotlivca na strane druhej. Ale aj táto ľahkosť a krehkosť ľudského fenoménu má svoj zvláštny zmysel. Lebo je nemožné zmerať výsledok, keď sa

⁷ Spomedzi nich si Patočka nemôže nevšimnúť „vedecký socializmus“, ktorý nechce byť „mŕtvou teóriou“ a tiež apeluje na človeka „vnútorne“.

⁸ Tento článok však nebol, a to bez vysvetlenia, pojatý do Patočkových Zbraných spisov, hoci v Archívnom súbore, z ktorého Zbrané spisy vychádzajú, je uvedený.

⁹ V origináli, „působnosť“, působnosť, ktorá však ako podstatná vlastnosť pôsobenia nepůsobí.

obetujeme bez výsledku, „uprostred boja“.¹⁰ A to tiež treba pripomínať. Keď sa výsledok dostaví, pripomenie sa, avšak márne, keďže „v jeho bezpečnom tieni sa stráca zo zreteľa najväčší kus pravdivosti takýchto životov naplnených v hlbokom zmysle.“ Ideológie, programy, teórie, projekty, koncepcie prichádzajú a odchádzajú tak ako móda, avšak idea človeka ostáva, idea povolaná osvetliť nielen vojnu, ale aj mier.¹¹ Aj keď sa filozofia odlišuje od ideológie a skôr sa riadi logikou idey, môže sa odkloniť od svojho účelu, zneužiť na ideologické účely. Patočka udáva ako príklad marxistickú dialektiku: „... radikálne revolucionárstvo si z filozofického systému vyberá len to, čo môže potrebovať na akési odôvodnenie a ospravedlnenie sociálnej revolúcie“ (Patočka 1936, 209). Kladie sa tak otázka dopadu filozofie na život. Kto bude mať posledné slovo – život, alebo filozofia?

Je to práve život, ktorý hľadá filozofiu, súc zároveň predpokladom filozofie. Filozofovi uniká sociálne pôsobenie jeho učenia, pričom nezáleží ani na jeho koncepcii spoločnosti; produktmi filozofie bude aj tak disponovať život (Patočka 1936, 210). Človek mieni, život mení, dalo by sa povedať. Život ako predpoklad filozofie sa skôr týka toho, čo Patočka nazýva prvý vitálny pohyb, pohyb potrieb a pohyb prijatia druhými pri narodení.¹²

3. Idea a pravda. A.-M. Roviellová v Doslove k zborníku zostaveného z Patočkových filozoficko-politických článkov a statí z r. 1934 – 1976 – na niektoré z nich sa tu odvolávame aj my – a vydaného vo Francúzsku pod názvom *Sloboda a obeta* (Patočka 1990) prirovnáva okrem iného tento „život v ideí“ k „životu v pravde“. To nie je to isté, pretože Patočka rozlišoval medzi ideou a pravdou.

Komentujúc Platóna kladie dôraz na myšlienku „ako zdroj absolútnej pravdy, ktorý je zdrojom všetkého, čo je, vrátane života. Je to doslova priepasť, *chorismos* – ďalší grécky termín, ktorý Patočka reaktivuje –, čo oddeľuje ideu od reálnych vecí. Idea ako nesúčno zjednocuje konečné veci. A práve mýtus, náboženstvo, filozofia umožňujú otvorenie, transcendujú, ak tak chceme. „... idea, ako ju chápeme my, je jediná non-realita, ktorá nemôže byť výkladovo osvetlená ako konštrukcia jednoducho z realít; nie je predmetom kontemplácie, pretože nie je vôbec predmetom; je nevyhnutná na pochopenie ľudského života, jeho skúsenosti o slobode, jeho vnútornej historickosti; ukazuje a osvedčuje sa ako ustavičný apel prekročiť jednoducho danú predmetnosť a vecnosť, apel, vonkajším prekladom ktorého je tvorba nového a opakované úsilie dostať sa z úpadku, na ktorý nás odsudzuje zotrúvanie iba v danom“ (Patočka 1996c, 334). Patočka dokonca povie, že idea je „čistá nadpredmetnosť“. Ako taká nemôže byť predmetom nejakej intencie (v husserlovskom slova zmysle), ale to, že by nebolo možné ju kontemplovať a nazerať, je diskutabilné.

Pravda sa podobá ideí do tej miery, do akej sa týka ideálneho vzťahu riadiaceho

¹⁰ Okrem traumy z hrôz z 1. svetovej vojny bude ne jeden veterán prenasledovaný po celý život prevínilou otázkou: Prečo som prežil práve ja, a nie moji spolubojovníci?

¹¹ Patočka víta nový poriadok, avšak nie bez výhrad: „Chceme,“ uzatvára svoj článok, „aby osvetlovala aj tento mier, jeho boj o nového človeka, o prebudovanie jeho spoločenských vzťahov. A nech je všetko, čo sa v tomto smere deje, touto ideou posudzované“ (Patočka 1946, 14)!

¹² Podrobnejšie o vitálnych pohyboch pozri (Patočka 1983; 1989).

jednotu aktov, ktoré sa zhodujú. V tomto zmysle človek nekoná pravdu (biblické „konať pravdu“ preto nemožno brať doslova); čo môže urobiť, to je umožniť pravdu *fakticky*. „Ludské dejiny sú dejiny pomeru človeka k pravde – dejiny našej jasnozrivosti či zaslepenosti“ (Patočka 1996, 289). Tento vzťah k pravde, toto žitie podľa pravdy predpokladá teda činnosť človeka. To zahŕňa aj rozhodovanie medzi dobrom a zlom. „Vzťah k pravde je buď vzťahom zabudnutia – *léthé* –, alebo výslovným vzťahovaním: *tertium non datur*“ (Patočka 1996 b, 290).

Sprostredkujúcim článkom medzi pravdou a ideou je rozum, ktorý prináša jasnosť. Pravda je akosi nesená rozumom, nie je to nejaká zavŕšená téza, ale „proces pod zorným uhlom *idey*“ (Patočka 1966, 586). S odvolaním sa na Husserlovu *Krisis* Patočka rozlišuje tri etapy tohto procesu, tejto racionality.

Prvá etapa „súvisí s tým, že ľudský život je ‚generatívne historický‘. V tomto zmysle generácie sú spojené nielen biologicky, ale aj v kultúrnej rovine, ktorá je tiež rovinou zmyslu. A tento zmysel rovnako ako pravda je stávaním. (...) Ľudia nie sú tu a necítia sa ako usutočňovatelia v službách *idey*, ale vstupujú do zmysluplnej súvislosti jednoducho tak, ako dýchajú, zúčastňujú sa toho, čo je rozpracované, a nesú to ďalej“ (Patočka 1966, 586).

Druhou etapou je etapa nejakého cieľa, nejakého nového zmyslu. „To je chvíľa, keď človek precitne k autonómii – k vôli neprijímať zmysel pasívne ako fakt, ale sám zaň zodpovedať“ (Patočka 1966, 586). Filozof nie je „funkcionárom“ nejakého prijateľného, hotového zmyslu, ale tohto nového zmyslu.

Tretia etapa sa odvíja v rámci konfliktu medzi fyzikalistickým objektivizmom a transcendentálnym subjektivizmom. To je práve úloha filozofa ako ne-objektívneho základu každej vedeckej objektivity.

V texte nazvanom *Negatívny platonizmus*, z ktorého sme už citovali, Patočka predvídala kapitolu o pravde; predvídala, ale celkom nespracoval; jestvuje z nej len osnova a esej. V tejto osnove navrhuje tematizovať pravdu ako odhalenie, „alétheia“, a ako adekvátnosť, a to všetko z niekoľkých hľadísk: logického, ideálneho, faktového. S pravdou v množnom čísle začína problém neadekvátnosti (keď hovoríme o vedeckých, náboženských, umeleckých pravdách). Adekvátnosť sa sama musí dokázať, urobiť evidentnou, pričom evidentnosť je pre Husserla, „aktuálna realizácia adekvátnej identifikácie“, jednoduššie povedané, spočíva v apriopriácii predmetu, veci samej. Husserl vôbec nespresňuje, čo rozumie pod pravdu voluntaristického typu, prípadne či naozaj myslel na niekoho ako Sartre, ktorého poňatie pravdy sa pokladá za voluntaristické.

Ak idea predstavuje jeden pól vo vzťahu k pravde, sloboda je druhým pólom. Podľa Patočku človek nie je slobodný, ale používa slobodu, aby mu slúžila, a to v rovine myslenia a konania. Sloboda je tým obmedzená. Dá sa hovoriť o vzájomnom a kiazmickom vzťahu medzi pravdou a slobodou: sloboda musí byť pre pravdu a jestvuje pravda slobody. Ale človek v kráždach objektívnej logiky z nemiery môže byť pokúšaný neobmedzeným charakterom slobody. To je ďalší dôvod, prečo mať starosť o pravdu, a dokonca začať sa starať o svoju dušu. Husserl vidí duchovné založenie Európy v rozume, Patočka v duši, rehabilitujú tak iný grécky motív. Súčasná Európa revoltujúca proti myšlienke, hoci aj v mene myšlienky, trpí na nedostatok duše.

Je tu však absolútna hranica slobody, ktorou je smrť a ktorá je paradoxne zároveň jej základom. „V nej spočíva naša ľudská sloboda – vnútri sveta, byť vo svete zároveň vo vzťahu k nemu vcelku, a to zároveň znamená byť oslobodený od všetkého jednotlivého, od celého obsahu sveta aj od všetkých väzieb a vzťahov seba samého. (...) Tu vieme a budeme vždy ‚vedieť‘, že byť ako človek znamená *ľudské individuum, individuum jednotlivé, smrteľné a večne necelé i jednostranné*, ktoré nevyhnutne, postavené pred fakt, že je a svoje bytie musí niest' ďalej, nemôže nebyť zaujaté svojím vlastným bytím“ (Patočka 1999, 23). Patočka končí svoju typológiu pravdy zistením, že ontická pravda vrcholí v človeku. Ľudské dejiny smerujú k pravde, ktorá by sa neodlišovala od ľudstva, ktorá by dokonca bola „otázkou pravdivosti človeka“ (Patočka 1996b, 290).¹³ Lebo človek je vo svojej podstate schopný pravdy. Vyznáva tak Patočka po Maritainovi istý druh „integrálneho humanizmu“?¹⁴

V patočkovskej koncepcii životných pohybov by sa táto časť vzťahovala na druhý, sociálny pohyb, „život v ideí“ však už naznačuje prechod k tretiemu životnému pohybu.

4. Pravda bytia-na-svete a humanizmus. Posledným zo životných pohybov, ktoré transformujú prirodzený svet na životný svet, pravda v Patočkovom chápaní, je pohyb pravdy alebo sebaepochopenia, ktorý jednotlivca, toto bytie-na-svete, situuje vo vzťahu k transcencii, ba k samotnému božstvu. Pendantom či doplnkom tejto roviny je postoj *iniciatívy*, postoj odmietnutia pasívnej akceptácie, charakteristický pre politický život. Človeku je súdené vykonávať nižšie i vyššie činnosti, ktoré kulminujú v spravovaní štátu.

Nahradenie jednej ideológie druhou, pokračovanie v utópiách, ktorých realizácia nie je nikdy úplná, odkazujú na „duchovné základy“ každej epochy vrátane tej našej. Každá takáto realizácia predpokladá časovú formu, ktorá nie je statická, ale dynamická; je to forma, ktorá formuje. „Človek by nikdy nerealizoval nič, keby nežil *pred* sebou, keby v samotnej prítomnosti nebol už v budúcnosti, v možnostiach, ktoré sú možnosťami“ (Patočka 1999, 19).

Ďalšou podmienkou realizácie je onen apel idey, ktorý je tiež apelom vyzývajúcim

¹³ V *Kacířských esejkách* už Patočka nebude takto postulovať zmysel dejín, ktorý nie je ani daný, ani absolútny, ale je zásadne problematický (Patočka 2002).

¹⁴ *Integrálny humanizmus* (Maritain 1936), dobové dielo, vychádza v r. 1936 a Patočka, ktorý sledoval francúzsku filozofickú produkciu a referoval o nej, ho musel poznať, o čom svedčia jeho dve recenzie, aj keď iných Maritainových prác. Aj keď Patočka chápe pod „integrálnym humanizmom“ niečo iné (Patočka 1996c, 317), problematika, ktorá obidvoch zaujíma, je z väčšej časti podobná: sloboda, kritika totalitarizmov, heroizmus, humanizmus, civilizácia. A predsa už spomínaná A.-M. Roviellová tvrdí, že Patočka by bol „integrálny humanizmus“, ktorý prirovnáva k „titanizmu“, zavrhol ako „spôsob života v lži“ (Patočka 1990, 371). Zrod tohto integrálneho humanizmu vidí v „zásadnej nekrytosti a vydanosti vlastnej bytosti“ (Patočka 1990, 205; 2002b, 178). To je situácia „šťastného“ človeka, úplne akceptovaného a uspokojovaného, a to do tej miery, že už nemá ani možnosť si niečo priať. Patočka odmieta najmä tú podobu „regna hominis“, kde hrá prehnanú rolu racionalistický subjekt, ako je to v „radikálnej“ verzii „nadcivilizácie“, pripúšťa však jej (neliberálnu), umiernenú verziu, pokiaľ sa nestane obeťou určitého národného temperamentu.

snívať. Realizujeme, uskutočňujeme niečo preto, lebo snívame. „Nie sú to len naliehavé potreby, ktoré človeka vrhajú dopredu, sú to jeho bytostné sny, kotviace v najzákladnejších možnostiach. Potrebu a sen spája to, že sa týkajú niečoho, čo nemám a čo mi chýba. Človek by nikdy nelietal, keby v jadre svojho bytia už nebol všade, keby nebol bytosťou, ktorá ako univerzálna, so vzťahom k univerzu sa ku všetkému neustále blíži. Na realizáciu tohto blíženia nemusí byť dost' prostriedkov; vo chvíli, keď tu budú, dostaví sa aj priblíženie. To však ešte neznamená, že každý ľudský sen je realizovateľný. Ale všetky ľudské realizácie sú realizáciami snov. Tieto sny sú prvým krokom, prvým znázornením pôvodne prázdnej intencie...“ (Patočka 1999, 19). No musí človek naozaj uskutočniť všetko to, čo má v hlave? A stane sa všetko, čo je možné, skutočnosťou (ak sa nemá sať z možnosti fatalita)?¹⁵

Ako príklad jednej súčasnej utópie a zároveň prastarej ľudskej túžby Patočka uvádza možnosť nesmrteľnosti, ktorú pripúšťajú aj niektorí biológovia. Lenže „*bytie-ku-koncu*“ nespochybňuje samo osebe „život *pred sebou*“, v predstihu až po nepredstihnuteľný okamih, keďže konečnosť ľudskeho života spočíva vo fakticite. Lebo práve prežívajúc smrť v živote žijeme konečných spôsobom. Život sám však vo svojom celku nepozná ani prvý, ani posledný moment.

Ďalšou súčasnou utópiou je viera (typicky západná) vo vedecký a technický pokrok a hospodársky rast, aj keď táto viera začína byť dnes nastrbená a ponúkajú sa teórie nerastu. Rozum spojený s prácou a technikou sa stal výrobnou silou. „Technický rozum,“ pokračuje Patočka, „dáva nebyvalé prostriedky na život i na ničenie, a keďže je sám celkom prostriedkovou inštanciou, nemožno od neho žiadať riešenie protirečenia, ktoré v sebe obsahuje“ (Patočka 1999, 27). Ide o protirečenie medzi technickou uniformitou, plánovitosťou a pluralizmom kultúr a civilizácií, ktoré majú svoje záujmy. Ak by sa mala Európa zjednotiť, určite to nebude dielo dnešných technokratov.

V dôsledku nebyvalého rozvoja vedy a techniky, totiž špecializácie, inteligencia prestala byť „reprezentantkou univerzálna“. Stať sa znova takouto reprezentantkou – to je etický problém; a sformulovať zjednocujúci ne-inštrumentálny cieľ je vecou jedine duchovného života. Nastolenie skutočného humanizmu s jeho duchovnou dimenziou ešte stále znemožňuje práve „titanizmus“ súčasného a dnešného humanizmu.¹⁶ Duchovné základy danej doby sa vteľujú do typických subjektov a zároveň morálnych vzorov, akými sú duchovní ľudia, intelektuáli a hrdinovia.

Aj keď výraz *duchovný človek* a výraz *intelektuál* sú v širšom zmysle považované za synonymá, v užšom zmysle – vedel to už Platón – ich treba odlišovať. Intelektuál je so-

¹⁵ Nie je nám známe, že by sa Patočka zaoberal Diodorom Kronom a jeho sofizmom pokladaným za najkrajší z celého staroveku či za „kráľa sofizmov“ (L. Brunschvicg). Avšak na druhej strane vieme, že fatalizmus odmietal.

¹⁶ „Bude to nesmierne nebezpečenstvo, aby človek nestratil svoju dušu; nielen pod tlakom obrovských historických más, ale tiež pred onými sľubmi moci a hojností, ktoré sa mu v dobe vedotechniky núkajú“ (Patočka 1999, 27).

fistom, profesionálom kultúry, žije „v tieni jasnej postavy“, akou je duchovný človek. Ten sa vystavuje negatívnu, zameriava sa na to, čo je za ním, čo je mimo bežného, na problematickosť života. „V duchovnom živote, je teda možné práve *bez pevnej pôdy* nájsť jednotu, ako aj prekonať bez dogmatizmu tú absolútnu negatívnosť, negatívnu skepsu, negatívny nihilizmus“ (Patočka 2002a, 364).

Ale to, čo je potrebné prekonať predovšetkým, je strach. „Duchovný človek, ktorý je schopný obete, ktorý je schopný *vidieť* jej význam a zmysel (...) sa *nemôže* báť. Duchovný človek nie je, samozrejme, politik v bežnom zmysle (...), ale je zas, samozrejme, politický iným spôsobom; a *nemôže* nebyť, pretože vrhá do tváre tejto spoločnosti a tomu, čo nachádza okolo seba, práve tú nesamozrejmosť skutočnosti“ (Patočka 2002a, 366). Jeho program je programom duchovného života.

Nad duchovným človekom stojí ešte hrdinský človek,¹⁷ ktorým je zas ten, kto sa nezdá, ale ktorý *je*.¹⁸ Už spôsob konania takého hrdinu je nevyhnutnosť, „jediný možný spôsob jeho existencie vo svete. Hrdinovo bytie tu, vo svete, v okamihu, neočakáva svoje potvrdenie a pokračovanie v inom svete. Hrdinstvo berie na seba svoju konečnosť“ (Patočka 1996, 67). Dielom filozofa, konaním duchovného človeka a hrdinským činom možno dokumentovať zvrchovanosť myslenia pod podmienkou, že ide o slobodné činy.

Všetky tieto duchovné prúdy by mohli vyvrcholiť v „učení o autonómnom živote, ktorý si sám z vlastnej suverenity stavia úlohy, stanovuje hodnoty a odkazy. Tento autonómny život je božstvo bojujúce s vlastným vnútorným nebezpečenstvom“ (Patočka 1996a, 83). V rovine autonómneho života miznú rozdiely medzi duchovným človekom, intelektuálom a hrdinom, pričom žiadna „intelektuálna“ činnosť nemá nadvládu nad ostatnými. Skôr treba hovoriť o ich koordinácii. Práve od jednotlivca, od smerovania jeho morálneho úsilia závisí stanovenie cieľa jeho činnosti, vrátane teoretického, za predpokladu, že si uvedomí to, že plní povinnosť, ktorá ho presahuje, že je súčasťou tvorivého života“ (Patočka 1996a, 84).

Ak ľudské činnosti vo svojej hierarchii kulminujú v politike vo vznešenom zmysle rozumnej akcie, je tu ešte činnosť, ktorá je nad nimi, ktorá je najľahodnejšia, najviac podobná božskej, pretože vo svojej podstate sa zhoduje s božskou ‚theoriou‘,¹⁹ ktorá tvorí všetko, a tou je filozofická kontemplácia“ (Patočka 1996a, 73). Tá prichádza podporiť alebo kontrapunktovať večný pohľad božstva, pohľad, ktorý stvoril život, a „pokiaľ žijeme, je v nás vždy aspoň trocha radosti“ (Patočka 1996, 66).

Filozofia sa predsa snaží obsiahnuť svojím pohľadom maximum možného práve z vitálneho hľadiska, na vitálnej pôde. Podmienkou je však *čistota* tohto pohľadu, ktorý nenarúša nijaká netrpezlivosť ani nijaká úzkosť z nášho vlastného osudu. Takáto snaha zahŕňa zároveň kritiku doby. Subjekt, ktorý je jej schopný, dospeje k filozofickej existen-

¹⁷ „To je ľudské slovo filozofie,“ napíše Patočka. V tomto zmysle ak kresťanské svedectvo vrcholí v martýrovi, filozofia apeluje na hrdinstvo človeka.

¹⁸ Aj hrdinský človek je zmesou bytia a konania ako každý iný človek, avšak svojím nezištným a obetavým konaním prevyšuje ostatných.

¹⁹ Z gr. *theos*, Boh, a *oraō*, vidieť.

cii. Inými slovami, filozofia nie je nič iné než rozvinutie problematickosti, v ktorej žije duchovný človek. „Je to boj o to, vytážiť niekde z tejto problematickosti niečo, čo sa z nej vynára; nájsť pevný breh, ale zase sproblematizovať to, čo sa ako breh vynára“ (Patočka 2002a, 360).

Problematizovať neznamená popierať, ale zamerať sa na podstatné. Ak hrdina robí to, čo je nevyhnutné, filozofia „vzniká ako odvaha k poslednej podstate súcna, ktorej sa naivný život vyhýba“ (Patočka 1996, 66).²⁰ Filozofia „je v stave očistiť sebaepochopenie heroického človeka, umožňuje mu pochopiť jeho vieru nie ako zjavenie transcendentna, ale ako slobodný ľudský čin“ (Patočka 1996, 67). Ideál filozofie, ktorá sa stala suverénnou, je potom dvojaký: na jednej strane je filozofiou hrdinstva a na druhej strane jestvuje hrdinstvo filozofie, napísal Patočka ako dvadsaťsedemročný.²¹

Ak medzi životom a ideou (či pravdou) je trvalý konflikt, pokiaľ ide o principiálnu kompatibilitu, ako je to potom s deterministickou úlohou filozofie, ktorú jej, zdá sa, Patočka pripisuje? Pritom v jednom z svojich prvých článkov konštatuje, že „filozofia nie je spása...“ (Patočka 1996, 65). Nepredpisuje ani neprikazuje. „Postačí jej ukázať na to, čo sa pred filozofiou v živote odohráva, a objasniť význam týchto dejov“ (Patočka 1996, 66).²²

„Žiť v ideí“ je však dnes oveľa ťažšie ako kedykoľvek predtým, a to napriek tomu, že nehrozí bezprostredné násilie a že ideológie, ktoré nevymreli, sa nevnučujú.²³ Je to ťažšie aj pričinením radikálnych mysliteľov, týchto nových ideológov – Patočka ich nemenuje –, ktorí rozkladajú, povedané dnešnou terminológiou *dekonštruujú*, veľké duchovné motívy a iniciatívy minulosti.

5. Záver. Patočku ako filozofa života tak možno považovať vcelku za mysliteľa možného, a to vďaka dialektike, ktorá nie je priama, ale sprostredkovaná eticky. Upozorníme však na dôležitosť ešte jedného sprostredkovania, a to právneho. Potom spoločnosť nebude robiť skoky – podobne, ako ich nerobí ani príroda. Ak človek nie je integrálne ľudský, je ešte menej integrálne univerzálny. Len chce byť taký. *Primum vivere, deinde philosophari* je hlboká pravda, pričom by sa tieto dva termíny nemali interpretovať oddelene.

²⁰ R. Barbaras komentujú tento text v ňom vidí filozofickú intenciu celého Patočkovho myslenia (Barbaras 2012).

²¹ Je zaujímavé vedieť, kto bol hrdinom pre Patočku, hrdinom svojej doby, ktorá je ešte aj našou. Boli to napríklad Sartre, Oppenheimer, Sacharov, Solženicyn a Heidegger. Okrem toho, že všetci títo prežili, spája ich to, že každý z nich sa svojím spôsobom dal za svoje predchádzajúce činy aj na „pokánie“.

²² Náš autor pokračuje: „Postačí ukázať na jednu vec, ktorá bez násilia, herectva a kľčovitosti naplní život bez toho, aby angažovala čokoľvek mimo človeka. Je to fakt, že každý človek môže svojím rozhodnutím uchopiť určité vlastné poslanie, alebo sa s ním minúť.“

²³ Ani to už nie je dnes celkom pravda. Násilie, hoci zatiaľ sporadicky, vyčíňa v západnej i východnej časti Európy. Ideologickú čistotu nahradila tzv. politická korektnosť, ktorej sa Patočka, filozof slobody, nedožil. A do právnych poriadkov viacerých štátov vrátane našej republiky sa dokonca vrátil inštitút názorového deliktu. Dejiny sa teda opakujú, majú cyklický ráz, čo Patočka vo svojej filozofii dejín odmietal. Opakujú sa, hoci na inej úrovni, vtedy, keď sa nezvládnu – tak ako učebná látka, ktorú si treba zopakovať.

Literatúra

- BAKOŠ, V. (2007): Život v ideji (K storočnici Jana Patočka a Igora Hrušovského). *Filozofia*, 62 (6), 474-486.
- BARBARAS, R. (2012): L'héroïsme de la philosophie dans le monde. In: *Jan Patočka. Liberté, existence, monde commun.* (N. Frogneuxová, dir.). Argenteuil: Le Cercle herméneutique Editeur, 87-106.
- MARITAIN, J. (1936): *Humanisme intégral. Problèmes temporels et spirituels d'une nouvelle chrétienté.* Paris: Aubier.
- PATOČKA, J. (1946): Ideologie a život v ideji. *Kritický měsíčník*, 7 (1-2), 8-14.
- PATOČKA, J. (1966): Úvod do Husserlovy fenomenologie. *Filosofický časopis*, XIV (5), 569-589.
- PATOČKA, J. (1990): *Liberté et sacrifice. Ecrits politiques.* Grenoble: Millon; rec Sivák, J. (1993). *Revue philos. de la France et de l'Et.*, 2, 472-475.
- PATOČKA, J. (1996): Několik poznámek o mimosvětské a světské pozici filosofie. In: *Sebrané spisy*, sv. 1: *Péče o duši.* (vyd. I. Chvatík, P. Kouba). Praha: OIKOYMENH, 58-67.
- PATOČKA, J. (1996a): O dvojm pojetí smyslu filosofie. In: *Sebrané spisy*, sv. 1: *Péče o duši.* (vyd. I. Chvatík, P. Kouba). Praha: OIKOYMENH, 68-84.
- PATOČKA, J. (1996b): Nadcivilizace a její vnitřní konflikt. In: *Sebrané spisy*, sv. 1: *Péče o duši.* (vyd. I. Chvatík, P. Kouba). Praha: OIKOYMENH, 243-302.
- PATOČKA, J. (1996c): Negativní platonismus. O vzniku, problematice, zániku metafyziky a otázce, zda filosofie může žít i po ní. In: *Sebrané spisy*, sv. 1: *Péče o duši.* (vyd. I. Chvatík, P. Kouba). Praha: OIKOYMENH, 303-338.
- PATOČKA, J. (1999): Duchovní základy života v naší době. In: *Sebrané spisy*, sv. 2: *Péče o duši.* (vyd. I. Chvatík, P. Kouba). Praha: OIKOYMENH, 9-28.
- PATOČKA, J. (2002): Kacířské eseje o filosofii dějin. In: *Sebrané spisy*, sv. 3: *Péče o duši.* (vyd. I. Chvatík, P. Kouba). Praha: OIKOYMENH, 11-131.
- PATOČKA, J. (2002a): Duchovní člověk a intelektuál. In: *Sebrané spisy*, sv. 3: *Péče o duši.* (vyd. I. Chvatík, P. Kouba). Praha: OIKOYMENH, 355-371.
- PATOČKA, J. (2002b): Husserlova idea evropské racionality. In: *Sebrané spisy*, sv. 3: *Péče o duši.* (vyd. I. Chvatík, P. Kouba). Praha: OIKOYMENH, 161-185.
- SIVÁK, J. (1983): La réalisation du projet husserlien de „monde naturel“ selon Jan Patočka. In: *Analecta Husserliana* (ed. A.-T. Tymieniecka.), vol. XIV: The Phenomenology of Man and of the Human Condition. Individualization of Nature and the Human Being. *I. Plotting the Territory for interdisciplinary Communication.* Dordrecht/Boston/London: Kluwer, 207-228.
- SIVÁK, J. (1989): Un philosophe du monde naturel. In: *Analecta Husserliana* (ed. A.-T. Tymieniecka), vol. XXVII: Man within his Life-World. *Contributions to Phenomenology by Scholars from East-Central Europe.* Dordrecht/Boston/London: Kluwer, 573-601.
- SIVÁK, J. (1992): Jan Patočka, filozof a občan. In: *Kultúrny život*, 26 (35), 6.
- SIVÁK, J. (1997): „La vie dans l'idée“ selon Jan Patočka et son actualité. In: *Analecta Husserliana* (ed. A.-T. Tymieniecka.), vol. L: *Life. Phenomenology of Life as the Starting Point of Philosophy.* Dordrecht/Boston/London: Kluwer, 79-88.
- SIVÁK, J. (1998): J. Patočka a G. Soros? (K prípadu jednej rekuperácie). In: *Kríza filozofie – filozofia krízy?* Zborník príspevkov z 1. výročného stretnutia SFZ (ed. E. Višňovský, R. Dupkala). Bratislava – Prešov: ManaCon.

Jozef Sivák
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
Slovenská republika
e-mail: filosiva@savba.sk